

K.: Horváth Géza

Kád.: Kádár János

M.: életrajz

4

KÁDÁR ÉS KORA*

I.

„Kádár János a huszadik század legjelentősebb magyar államférfija” – jelentette ki magabiztosan az annak idején „udvari történetíróvá” előléptetett Gyurkó László a Rubicon századik számában. A nyomaték kedvéért hozzátette: „Véleményemet az ország közvéleménye is osztja.” Nem olyan kérdésről van azonban szó, amit a szavazatok többségével lehet eldönteni. Mit tudnak az emberek Kádárról és viselt dolgairól? Ha a kérdések a tényekre is kiterjednének, a megkérdézettek túlnyomó többségét tájékozatlanság miatt ki kellene zárni az adatszolgáltatók köréből, a közvéleménykutatás eredménye pedig egészen más lenne.

Az viszont igaz, hogy Kádár mindenki másnál erősebben nyomta rá bélyegét arra a korszakra, amelynek során az ország élén állt, de a korszak is meghatározta Kádárt, mindazt, amit tett és azt is, ahogyan tette. A korszak egészének megítélése ezért Kádár felett is ítéletet mond. Szembe

* A kézirat már a *Magyar Szemle* szerkesztőségében volt, amikor Kopátsy Sándor azonos című könyve az üzletek polcaira került. Szövegét nem ismertem, megállapításaira nem reflektálhattam. A Kádár János személyével foglalkozó írások sora minden bizonnyal folytatódni fog, ami további helyreigazításokra, kiegészítésekre adhat okot – és alkalmat. A közelmúltban jelent meg két vaskos kötet: Huszár T.: *Kádár János politikai életrajza 1912–1956*, valamint Varga L. (szerk.): *Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent. 1949–1956*. Ezeket a műveket felhasználom, de nem célom beható ismertetésük vagy bírálatuk, mint ahogyan az ezeket megelőző Kádár-irodalomról sem adhatok áttekintést – terjedelmi okokból sem. Kádárról azonban nem lehet hallgatni, mert nemcsak múltunk, de jelenünk megértéséhez is szükséges alkotónak és gondolkozásmódjának megismerése.

kell néznünk vele, mert hiszen sokan munkálkodnak politikai okokból egy előnyös, de – mint látni fogjuk, hamis – Kádár-kép kimunkálásán. Nem kevesen vannak azonban azok is, akik ismerni és érteni akarják ellentmondásos személyiségének titkait. Én is megkísérlem.

Egy politikus ügyessége, rátermettsége bizonyára mérhető azzal az idővel, amit a kormány élén (vagy az állampárt főtitkári székében) eltöltött, de az államférfi nagyságát azok a döntések adják meg, amelyek nem rövid távon, hanem történelmi távlatban, nem átmeneti sikert, hanem tartós eredményeket biztosítottak az ország népe számára.

Hogy állunk Kádár politikai tevékenységének legfontosabb, sorsunkat meghatározó döntéseivel? A történészek is zavarban vannak, ha a hajdani első titkár tevékenységének igazi kérdéseire kell válaszolniuk. „Amikor a kommunista párt egyes vezetői úgy gondolták, hogy célszerű lenne, ha könyv jelenne meg róla, Kádár a leghatározottabban elzárkózott ettől – állította Gyurkó. – Önéletrajzot nem ír és abba sem egyezik bele, hogy életrajzot írjanak róla... Kategorikusan megtagadta azt is, hogy portréfilmet készítsenek róla.”¹ Egy könyv mégis elkészült, *Arcképvázlat történelmi háttérrel*, de ez hézagos és sematikus. Szerzője azzal hivatkozik, hogy az „alapvető tényeket ismeri”, de sajnos az alapvető tények mind az arcképvázlatból, mind a történelmi háttérből egyaránt hiányzanak. Azóta újabb könyvek jelentek meg róla, a cikkek száma is egyre bővül, de a kérdőjelek Kádár körül tovább sokasodtak.

Kádár rejtőzködő ember volt, és ő tudta, miért. A vele baráti viszonyban álló Aczél György szerint a következő öt kérdésről soha nem volt hajlandó beszélni: az 1943-as pártfeloszlataásról, a Rajk-ügyről, saját 1951-es letartóztatásáról és hároméves fogsága, 1956. november elejének moszkvai napjairól, valamint a Nagy Imre-ügyről.² A rövid felsorolás mindazokat a kérdéseket felöleli, amelyek Kádár János-

sal kapcsolatban érdekesek voltak és – a pártfeloszlátás ügyét kivéve – ma is azok. Amelyekről viszont Kádár szívesen nyilatkozott, teljességgel érdektelenek, és felesleges vizsgálni őket.

Az 1943-as pártfeloszlátás ügye legfeljebb a kommunista párttörténet kutatóinak figyelmét keltheti fel. Ki kezdeményezte, milyen megfontolások alapján? A Kommunisták Magyarországi Pártja tagjainak száma szerint kicsiny, jelentéktelen alakulat volt, Békepárt néven több szimpatizánsra, szélesebb körű támogatásra számíthatott. Kádár a pártfeloszlátás miatt szigorú (?) megrovásban részesült, ami nem egészen érthető. Karrierje ugyanis a megrovás dacára 1945-ben egy rakéta sebességével ívelt felfelé: a budapesti rendőrfőkapitány helyettese, a párt káderosztályának vezetője, a budapesti pártbizottság titkára, a politikai bizottság tagja, a KV titkára, főtítkárhelyettes, nemzetgyűlési képviselő. Mi lett volna még belőle, ha nem kap szigorú megrovást? Rákosiéknak szükségük volt arra, hogy a kommunista párt vezetésében legalább egy igazi proletárfiú legyen, akinek tapasztalatlanságból eredő hibái felett (első lebukásakor két társára is vallott!) gyorsan napirendre tértek. Az 1943-as pártfeloszlátás ügyét akkor kezdték firtatni, amikor Rákosi már a párt tagjaira alkalmazta sokat emlegetett szalámitaktikáját.

Másként áll a dolog Kádárnak a Rajk-perben vitt szerepével, mely bepillantást enged egyéniségébe és amely több vonatkozásban is meghatározta későbbi útját. „Ne higgyük el az 1956 után kitalált mesét – írta Gyurkó –, amit nem egy műben tényként közöltek, hogy ő vette rá Rajkot a vallomásra.”³ Ez azonban nem mese, hanem valóság. Tény akkor is, ha a kétes dicsőség nem kizárólag az övé. Amióta közölték annak a magnófelvételnek a szövegét, mely Kádárnak és Farkas Mihálynak a letartóztatott és meggyötört Rajkkal folytatott szópárbaját rögzítette, pontosan tudjuk, ki mire próbálta a másikat rábeszélni és azt

is, miért nem akart Kádár szólni róla. A felvétel őt a lehető legrosszabb színben mutatja be. Élvezte, hogy egy szellemileg magasan felette álló valakivel tetszése szerint gorombáskodhatott. „Ide figyelj, te nem vagy egy buta ember”⁴ – förmedt rá. – „Hát mondd csak, Rajk, miért nézel bennünket hülyének?” Egy más alkalommal beismerte „...én ugyan primitív ember vagyok, én csak négy akkori elemít jártam és négy akkori polgárit”.⁵ Az Anti-Dühring lapjaival képtelen volt megbirkózni, és az elméleti kérdésektől akkor is idegenkedett, amikor már a hatalom csúcsára került. Gyűlölte a nálánál okosabb, tanultabb, jobb fellépésű Rajkot. Még 1954-ben is azt írta róla: „Rossz, hatalomvágyó, büszke, sértődékeny, fölényes természete és modora volt.”⁶ Készségesen asszisztált tehát tönkretételéhez. Az emlékezetes találkozó során már a Rajkra váró halálos ítéletet is közölte vele, még mielőtt a vád illetve a per jogi formát öltött volna: „Mi azért jöttünk ide, hogy módot adjunk neked, életedben utoljára a párttal beszélhess. Kevés időm van a te részedre...”⁷ Életedben utoljára! Vagyis: az ítéletet már meghozták. Bűnösségének elismerésével Rajk megkönnyíti a pártvezetés dolgát, saját maga számára pedig eléri, hogy a kínvallatás befejeződjön.

Tény, hogy Kádár súlyosan kompromittálódott a Rajk-ügyben. Saját maga dicsekedett el azzal, miként kötötte le néhány sakkpartival Rajk figyelmét, hogy ne foghasson gyanút: „Mikor már úgy láttam, hogy közeledik Rajk László megbeszélt hazamenetelének ideje” – mondotta a visszaemlékezések szerint Kádár saját szerepéről az MDP központi pártiskolája hallgatóinak –, akkor döntésre vittem az éppen soros sakkpartinkat. Ránéztem az órára, és azt mondtam Rajknak: most pedig matt.”⁸

A sakkpartinál jóval szigorúbb megítélés alá esik az a tény, hogy Rajk megtörésével egyik kulcsfigurája lett a koncepció pernek, társtettese egy súlyos bűncselekménynek.⁹ Ha hitt Rajk bűnösségében, politikai analfabé-

taként kell elmarasztalni. Ha nem, gyűlölködésből vagy gyávaságból lihegte túl szerepét. Miután egyik változatot sem ismerhette el, a Rajk-ügyről haláláig hallgatnia kellett. A bennfentesek persze tudtak róla. „Rajknének a követelése közül az egyik úgy hangzott, hogy sem Gerő, sem Kádár e.-ak, 'Rajk gyilkosai' azon (vagyis a temetésen) nem vehetnek részt”.¹⁰ A Farkas Mihály és Vladimir elleni per előkészítésével kapcsolatban Kovács István 1957. január 10-i levelében nem késett a szovjet elvtársakat figyelmeztetni: „Ezzel a perrel Kádár elvtárs önmaga alatt is vágja a fát, hiszen az ügy könnyen fordulhat nemcsak Rákosi elvtárs ellen, hanem Kádár elvtárs ellen is.”¹¹

Miért került sor ezekre az érthetetlen koncepciók perekre? Az orosz nihilista hagyományban gyökerezik – és személy szerint Necsajevhez kapcsolható – az az elgondolás, hogy egy forradalmár-csoport tagjait a közösen elkövetett bűn minden más köteléknél szorosabban fűzi össze. „... van még sokkal egyszerűbb mód őket összetartani: – mondja Dosztojevszkij híres regényében, a *Megmételezettekben*, Sztavrogin – Vegye rá a kör négy tagját, hogy öljek meg az ötödik tagot azon ürügy alatt, hogy denúciáns és az általak kiontott vérral rögtön a legerősebben egymáshoz kötözi őket. Rabjaivá lesznek önnek, soha még pisszenni sem mernek.”¹² Necsajevék tényleg megölték egyik besúgással gyanúsított társukat. „Sohasem fogjuk megtudni, vajon Necsajev valóban hitte-e a történetet, vagy csupán kitalálta azért, hogy a többieket eltéphetetlenül összeláncolja az együtt elkövetett bűn kötelékével. A megbűvölt tanítványok azonban nem kételkedhettek a vezér szavában és parancsát késedelem nélkül teljesíteniök kellett.”¹³

Sztálin valami hasonló teóriát követett, és azt sajátos módon alkalmazta. A pártvezetés bármely tagját bármikor felelősségre vonhatta azért, amit tett vagy amiben részt vett. A felelősségre vonás lehetősége kitűnő eszköznek bizonyult engedelmességük kikényszerítésére.

A Rajk-pert végső formába öntő Bjelkin tábornok Szücs Ernővel levelet küldetett Moszkvába – Péter Gábor is odakanyarította a maga aláírását –, miszerint a Rajk-perrel nincs minden rendben. Ez Rákosi ellen irányult, akire szükség esetén rá lehetett volna bizonyítani a jogsértést, de bárki másra is, aki részt vett az ügyben. Persze Rákosi sem maradt tétlen. Farkas Vladimir szól arról, hogy 1949 nyarán „Farkas Mihály és Kádár János aláírásával távirat ment Moszkvába, amelyben Bjelkinre panaszkodtak, hogy lassan halad a Rajk-ügy vizsgálata”. Amennyiben a távirat ötlete Rákosi fejében született meg – írja –, „akkor ennek célja talán az lehetett, hogy dokumentálja Farkas Mihály és Kádár János szerepét a Rajk-ügyben.”¹⁴ Nem sokára Bjelkin, Szücs és valamivel később Péter Gábor is lebukott, de azt a levelet és azt a táviratot bizonyára gondosan őrizték Moszkvában, hogy alkalmas időpontban elő lehessen venni.

Kádár viszont némi gondolkozás után rájött arra, hogy belőle ugyanúgy lehet árulót és összeesküvőt csinálni, mint Rajkból. Vetélytársának bukása az ő helyzetének ingatag voltát is jelezte. „Hát miért nem a Gerő vagy a Révai, vagy a Farkas vagy én ülök a te helyeden?! Miért nem velünk szemben téved tragikusan a Párt? Mondd, miért?” – kérdezte tőle.¹⁵ Rajk erre a kérdésre nem felelt, de Kádár sem tudott megnyugtató választ adni rá. Péter Gábor 1956-ban azt írta, miszerint Kádár János 1949. augusztus elején a következőket mondta neki: „Tudod, Péter, sehogy sem mentek a fejembe ezek a jegyzőkönyvek. Nem tudom, hogy készülnek. Nem tudtam hinni bennük. Tele voltam kétkedéssel. Nem értettem, hogy lehet ez? Bementem az Öreghez, és az Öreg 1 1/2 órán át meggyőzött engem, hogy minden így igaz. Ezért most már hiszem.”¹⁶ Ha Péter Gábor igazat írt, Kádár nyugtalanodott amiatt, hogy – ha akarják – belőle is bármikor ellenséget csinálhatnak, de elég óvatos volt ahhoz, hogy hagyja

magát meggyőzni. Rákosi célzásaiból gyaníthatta, hogy szorul körülötte a hurok.

Nem telt el két esztendő, már ő ült Rajk helyén és őt vallatták hasonló hangnemben. A kihallgatásáról készített jegyzőkönyv egyes mondatai kisértetiesen emlékeztetnek a Rajk kihallgatásakor elhangzottakra. „Maga nem egy hülye ember – förmedt rá Farkas Vladimir –... magának csak rövid idő áll rendelkezésére és használja fel azt a nem hosszú időt, amíg a Pártban hajlamosak a maga gyenge jellemként értékelni ezt a magatartást. Mert ha oda eljutnak az elvtársak, hogy azt mondják, hogy ez a Kádár most is egy aljas gazember, maga teljesen el van veszve...”¹⁷

Aczél György szerint Kádár azonnal megtört, és mindent bevallott, amit akartak tőle. Akkor már úgy látta, hogy az 1943-as pártfelosztás súlyos hiba volt, amiért ő a felelős, de azt nem rendőri utasításra, spicliként tette. Később sem lett kém vagy összeesküvő. Rajk sorsából azonban tudhatta, mi vár rá, tehát jobb, ha azt is bevallja. Ügyéből mégsem lett nagyszabású kirakatper, halálos ítéletet sem mondtak ki rá. „A Kádár-ügy – Rákosi jellemzése szerint – olyan nyálas, széttaposott felöntése a Rajk-ügynek, hogy nyilvánosság elé hozni és belőle egy második Rajk-ügyet csinálni nem lehet. Megvan az ilyen pereknek is a maguk természetrajza.”¹⁸

Vagyis propagandacélokra nem volt használható.

Kádár viszont utólag úgy érezte, beismerését magyarázni kell, és levélben kérte a politikai bizottságtól: „Kérem, tegyék lehetővé számomra, hogy személyesen adhassam elő a Központi Vezetőségnek: miért tettem fiktív vallomásokat 1951-ben durva fizikai kényszerítő eszközök alkalmazása nélkül”.¹⁹ „Fizikailag nem bántalmaztak” – mondotta 1954. július 22-én már szabadon, per-újrafelvételi tárgyalásán. Tehát nem igaz a szörnyűséges megkínzásáról szóló legenda, amit barátai, pártbeli szövetségesei séltében-hosszában terjesztettek azzal a kiegészítéssel,

hogy magától Kádártól hallották. Aczél Tamás és Méray Tibor hajmeresztő részletekkel is szolgált.²⁰ Így a kínzás sokak előtt bizonyított tényként szerepelt.

Az igazság az, hogy beismerő vallomását Kádár nem kínzás hatására tette, és bizonyára szégyellte, hogy nem úgy viselkedett, mint ahogyan a hivatalos történetírás szerint a munkásmozgalmi vezetők tették a rendőrség karmai között. Farkas Vladimírnek sem bocsáthatta meg, hogy tanúja volt gyöngeségének, gyávaságának. Nem szólhatott róla, mert az igazság elmondásához nem volt ereje, a színeszkedéshez nem volt tehetsége. Végül pedig nem beszélt, nehogy megcáfolja a mártíromságáról szőtt legendát, mert tudta, hogy szükséges népszerűségének megalapozásához.

Nem vitás, az ellene folytatott vizsgálat módja, az ítélet és a magánzárkában töltött hosszú hónapok súlyos megpróbáltatást jelentettek számára. 1945-ben Kádár a társadalom szélein mozgó, bizonytalan egzisztenciájú emberből komoly hatalommal bíró „valaki” lett, majd 1951-ben hirtelen „senki”, akit egy huszonhat éves ávos tisztecske útszéli hangon gyalázhatott. 1954-es rehabilitációja során viszont azt is megtanulhatta, hogy a tények felderítése éppúgy nem érdekelte az eljáró bíróságot, mint azt, mely életfogytiglani börtönt szabott ki rá. Az egyébként teljesen formális tárgyalás mindössze másfél óráig tartott,²¹ s az ítélet már kész volt, mielőtt az elnöklő bíró a tárgyalást megnyitotta volna. Kádár alighanem azt szűrte le tanulságként, hogy a jog az osztályharc eszköze, és a mindenkori politika dönti el, hogy milyen irányban és kire sújt le.

Sejthetjük azt is, miért nem beszélt 1956. november elejének napjairól. Hirtelen frontváltását aligha tudta volna úgy megindokolni – kimagyarázni –, hogy száz ember közül kilencvenkilenc ne tekintse áruságnak, amit tett, és a hazugságok szövevényének ennek során elhangzott nyi-

latkozatait. Személyes indítékairól épp ezért célszerű volt hallgatnia.

Ki kérte az első szovjet intervenciót? Kénytelen vagyok Kádár utolsó beszédének zűrzavaros megfogalmazását idézni: „Én ismerem Hegedűs elvtárs nézeteit is, ismerem. Aki ugye történetileg nézve önkritikát gyakorolt, mert ő aláírta azt a levelet, amit két napig, ha jól emlékszem, az azóta elhunyt ember megtagadott... Énnekem is valahol, az isten tudja hol, alá kellett írni”.²² Nagy Imréről van szó, aki a szovjet csapatok beavatkozását kérő levelet nem volt hajlandó aláírni, és akinek a nevét – majd meglátjuk, miért – Kádár harminc évvel később nem tudta kimondani. Tény, hogy Kádár napokig ingadozott, taktikázott – mintha csak igazolni akarná Egri Gyulának 1956 júniusában róla adott jellemzését, aki „Kádárt elvtelen, sőt gyáva embernek tartotta”.²³ Végül elfogadta a forradalom legfőbb követelését. Október 30-án döntés született a többpártrendszer visszaállításáról és koalíciós kormány alakításáról. Kádár is nyilatkozott a rádióban és – többek között – a következőket mondta:

„Pártunkra az elmúlt évek rossz vezetése következtében nagy, súlyos terhek árnyéka vetődött. Ezekről teljes mértékben, tiszta lelkiismerettel, bátor, egyenes elhatározással meg kell szabadulni. Elhagynak majd bennünket azok, akik önző egyéni érdekből, karrierből vagy más szándékból csatlakoztak hozzánk, de ettől a tehertől és vezetésünk egyes személyeinek múltbeli bűnei terheitől megszabadulva, ha bizonyos tekintetben előlről is, de kedvezőbb és tisztább feltételek között fogunk küzdeni eszméink, népeink, honfitársaink, hazánk javára.”

„A beszéd Kádár János politikai pályájának egyik legemelkedettebb, fájdalmasan tiszta megnyilvánulása” – írja Huszár Tibor ugyancsak meglepő módon.²⁴ Valójában a leg-hazugabbak egyike! Lehet, hogy Kádár hitte, amíg a szöveget felolvasta, de hogy őszintén és igazán nem tette magáévá, azt rövidesen bebizonyította.

Igaz, november 1-jén még tovább ment. Az MSZMP Intéző Bizottsága nevében felolvasott rádióbeszédében – amelyet egyébként Haraszi Sándor és Horváth Márton szövegeztek meg – a következőket mondta: „Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését. Nem akarunk további függőséget... Fogjunk össze a magyar függetlenség, a magyar szabadság diadaláért!”

Andropov november 1-jén azt jelentette, miszerint: „Kádár hozzászólásában támogatta Nagyot”, de a semlegesség kérdésére „kényszeredetten reagált”.²⁵ Nyilvánosan viszont azt mondta, pusztá kézzel is harcolna a szovjet tankok ellen, ha újra megindulnak.²⁶ Erről azonban, ha valaha is komolyan gondolta, pillanatok alatt megfeledkezett.

Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy nem a Köztársaság téri pártszékház ostroma, vagy a Varsói Szerződés felmondása váltotta ki a második szovjet intervenciót, hanem a felmondás, illetve a semlegesség kimondása válasz volt arra, hogy új szovjet egységek özönlöttek az országba. A moszkvai döntést a szuezi háború hírére, az amerikaiak érdektelenségének bejelentésére, a kínai és más kommunista vezetők fellépésének hatására hozták meg. Hogy a magyar kormány válaszlépése az adott helyzetben célszerű volt-e vagy sem, azt felesleges vitatni. Az események menetén mit sem változtatott.

Kádár pálfordulását sem a Köztársaság téri események váltották ki. Azokra október 30-án került sor, Kádár viszont még két nappal később elmondott beszédében is a szovjet erők teljes kivonását követelte. Hallhattuk, olvashattuk azt a magyarázatot, hogy a szovjetek „törbe csalták”, vagy egyenesen „elrabolták”, de egyik változat sem hihető. Annyit lehet tudni, hogy Kádár még november 1-jén a Parlamentből Münnichhez ment a belügyminisztériumba, majd onnan autóval a szovjet nagykövetségre haj-

tattak, ahol egy másik gépkocsiba szálltak át, amelyben két orosz ült. Erőszak alkalmazásáról senki sem hallott, ilyesmit senki sem látott.

Kádár ekkor – hiába nevezte Hruscsov „mologyecnek” – már nem volt a politikában kezdő, nem volt újonc, hanem bőséges tapasztalatokkal rendelkezett. Ha ő akkor beült két orosz tiszttel mellé egy szovjet gépkocsiba, tudhatta, és nyilván tudta is, hogy ennek messzeható és megmásíthatatlan következményei lesznek. Döntött. Értesülhetett arról, hogy a szovjet tankok rövidesen újra megindulnak, és miután tudni lehetett, hogy senki sem fogja megállítani őket, fel kellett rájuk kapaszkodnia annak, aki szerephez akart jutni, és pedig annál gyorsabban, minél csábítóbb a kilátásba helyezett pozíció. Tudjuk, hogy Moszkva jelöltje eredetileg Münnich volt, Tito azonban a november 2-áról 3-ára virradó éjjel Brioniban Kádár mellett érvelt, és javaslatát Hruscsov végül is elfogadta. Bizonyára tudta, hogy „flekkes” ember. Vér szárad ujjain, tehát könnyen kézben tartható, és ez az adott pillanatban elegendő volt.

A hosszú repülőút magányában – Münnichet és Batát egy másik gépen szállították, tehát nem beszélhetett velük – Kádárnak volt ideje arra, hogy végiggondolja a történeteket és főleg azt, hogy előző lépéseit hogyan és mivel lehet „kimagyarázni”. Az eddig közzétett feljegyzésekből nehéz világos képet alkotni arról, hogy valójában mit ígért és mit nem – a jegyzőkönyvek nem mindig pontosak és igen gyakran megtévesztőek. Tény, hogy nemcsak vele tárgyaltak. Rákosi azt írja, hogy „... egyik este, valószínűleg október 29-én vagy 30-án újra behívtak a KPSZSZ prezidiumába... (ahol) megállapodtunk az új kormány felhívásának főbb vonalaiban és ennek alapján Gerő és Hegedűs e. ak kaptak megbízást, hogy végső formába öntsék...”²⁷ Hegedűs erről nem tesz említést. Úgy tűnik, az úgynevezett forradalmi munkás-paraszt kormány úgynevezett „szolnoki” (?!) felhívását oroszról fordították magyarra, és annak szövegén

Kádár – eltekintve Marosánnak államiszterré való átsorolásáról – csupán néhány stiláris változtatást eszközölt, miután a Kreml végül mellette döntött. A többpártrendszer, a koalíciós kormányzat, a nemzeti függetlenség ügye mind füstté vált, úgy elfelejtődött, mintha sohasem lett volna szó róluk. Igaz, a kormányprogram első pontja „Nemzeti függetlenségünk és országunk szuverenitásának biztosításá”-t ígérte. Mi sem volt jellemzőbb a helyzetre – és benne Kádár szerepére –, hogy ennek is orosz volt az eredetije.²⁸

Mit mondhatott volna minderről Kádár azon túl, hogy elfogadta a „muszkavezető” felajánlott szerepét, mert nem tudott ellenállni a hatalom igézetének, bármilyen alávaló módon és megszegyenítő feltételek mellett jutott hozzá? Szovjet harckocsik védelme alatt tért vissza Budapestre, amelyek ellen néhány napja még „puszta kézzel is felvette volna a harcot!” Annyi bizonyos, hogy amikor november 7-én valamivel 4 óra után a Kossuth téren kibújt a szovjet páncélosból, egy másik Kádár érkezett vissza Budapestre, mint az, aki egy héttel előbb onnan eltávozott: maga a helytartó, és nem valamelyik beosztottja. 1951-es letartóztatásáig tanítványként csodálta Rákosit. Szabadulása után sem fordult vele szembe – Rákosi akkor még nem volt bukott ember –, hanem az ő árnyékában, de már nem hű csatlósaként képzelte politikai karrierjének folytatását. Körültekintő volt és reálisan mérlegelt. A magánzárkában töltött hosszú hónapok során volt ideje végiggondolni a nagy játszma, vagyis: az adott politikai rendszer működési szabályait. Elfogadta Gerőt a párt első titkárának, tartózkodóan viselkedett az októberi napokban, de azzal, hogy Moszkva őt tette meg itteni helytartójának, elérte célját. Kétélyek, fenntartások – és persze erkölcsi aggályok – nélkül ragaszkodott a neki juttatott hatalomhoz. Tudta, hogy ebben a térségben Moszkva akarata dönt, és őt senki és semmi nem veszélyeztetheti, amíg a szovjet vezetés bizalmát bírja. Ez az alapvető kérdés, amihez képest minden más mellékes! Kinek-kinek

a maga módján értésére adta, hogy a neki juttatott hatalommal maradéktalanul élni fog, és ami eszközeit illeti, nem lesz válogató. Adott szavát bármikor megszegi, ha célszerűnek látja.

Ha belátjuk, hogy a „hátrányos helyzetű”, többszörösen megszegényített Kádárt elsősorban és kizárólag a hatalom érdekelte, cselekedetei egyszerre érthetővé válnak és egymáshoz kapcsolódó logikus sort alkotnak. Jó sakkhoz illően lépésről lépésre haladt. Ahogyan erősödött a mögötte álló állam- és pártszervezet, egyre kíméletlenebbül. Ezt bizonyítja a munkástanácsok irányában követett politikája, a forradalomban résztvevők elleni megtorlás és végül a Nagy Imre-per.

Nagy Imrét és társait a Hruscsov és Tito között november 2–3-ának éjjelén Brioniban létrejött megállapodás értelmében „gyűjtötték be” a budapesti jugoszláv nagykövetség épületébe. Micsunovics moszkvai jugoszláv nagykövet emlékezései nem hagynak ez iránt kétséget. Hruscsov és Tito a magyar forradalom minél gyorsabb felszámolását kívánták, amit megnehezített volna, ha Nagy Imre és társai más diplomáciai képviselőre, vagy éppen nyugatra menekülnek. A nagykövetségen nemcsak tétlenségre lesznek kárhoztatva, hanem – megfelelő lélektani-politikai nyomásnak kitéve – rá lehet venni őket a lemondásra és a Kádár-kormány elismerésére. A menedék tehát csapda volt, amelybe az áldozatok valóban besétáltak.

Az események azonban nem követték a Brioniban kidolgozott forgatókönyvet. A jugoszlávok nem közölték előre, hogy mi a menedékjog „ára”, de – túlbecsülve érveik hatékonyságát – azt hitték, könnyűszerrel rávehetik Nagy Imrét a lemondásra. Rosszul számítottak. „Titot kezdettől bosszantotta, hogy többszöri kísérletezéssel sem tudta létrehozni a Kádár–Nagy Imre megegyezést!” – vallotta Vas Zoltánné. „Végül megüzente Nagy Imrének, nevésegesnek tartja, hogy jogfolytonossági alapon követeli

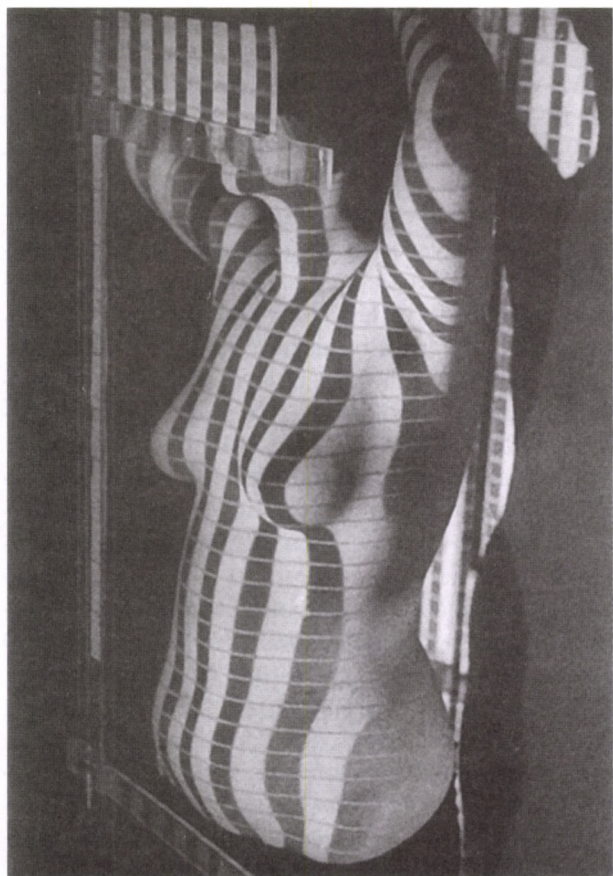
politikája érvényesítését, további miniszterelnökségét. És amikor Nagy Imre azt mégsem adta fel, Tito teljesen elfordult tőle.”²⁹

A folytatást ismerjük. A csoport tagjainak távozniuk kellett, aminek keretében egy látszatmegegyezés szolgált: Kádárnak az az ígérete, hogy Nagy Imréék bántatlanul hazatérhetnek. A követségről történt távozásuk után azonban szovjet páncélosok körülvették és egy általuk megszállt lakanyába vitték őket. Ott jelent meg Münnich, hogy kompromisszumos ajánlatát megismételje.

Amikor Kádár bántatlanságot ígért Nagy Imrének, minden bizonnyal rosszhiszeműen járt el, még ha utóbb képmutató módon úgy viselkedett, mintha nem tehetne arról, hogy a szovjet kormány másként döntött. Zavaros utolsó beszédében is mentegetni, illetve magyarázni próbálta tettét: „Én kötelezettséget vállaltam azok biztonságáért, akik – tényleg kötelezettséget vállaltam én – akiknek a nagykövetségén akkor tartózkodott” – mondotta. Vagyis kötelezettséget vállalt azok biztonságáért, akik akkor a (jugoszláv) nagykövetségén tartózkodtak. „De én ilyen naiv ember, mint én... azért vállaltam kötelezettséget, mert arra gondoltam, hogy az én kérésem, hogy két ember annyi nyilatkozatot tegyen, hogy jogilag ne hivatkozhatnak a rangjuk szerinti emberek”.³⁰ Azaz: ha a két (?) ember, Nagy Imre és társa vagy társai, lemondanak tisztségükről és elismerik Kádár-kormányát. Ilyen feltétel azonban nem hangzott el. „Sajnos egy tőmondat volt azon a nyilatkozaton” – mondotta, amit úgy kell helyesbíteni, hogy a nyilatkozatban elhangzott tőmondat semmiféle feltételt sem tartalmazott. Kádár, a meggyőződés nélküli ember,³¹ nem értette, hogy valaki miért ragaszkodik a meggyőződéséhez, ha abból az adott helyzetben semmiféle előny sem adódik számára? Neki ez nem jelentett volna problémát, ő nem ragaszkodott elvekhez, meggyőződéshez, hanem egyedül és kizárólag a hatalomhoz. Sajat

A négyzethálóval megvilágított felsőttest a kilgész állapotában (a mérés során készült dokumentumfotó)

*A felsőtest a belégzés állapotában
(a mérés során készült dokumentumfotó)*

hatalmának biztosítása végett törbe csalta ellenfelét, ami bűn volt, és az egyik bűn szüli a másikat: Nagy Imréék elrablása az ellenük folytatott büntetőpert és kivégzésüket, dacára annak, hogy Kádár többször is biztosította őket, nem lesz bántódásuk.

Ma már tudjuk, hogy Nagy Imre kivégzését nem Moszkva, nem Hruscsov sürgette, hanem az MSZMP vezetése. „Mi vetettük fel” -mondotta Kádár. Ő, Münnich, Marosán, Biszku és társai nem tudták megbocsátani, hogy Nagy Imre kormányának forradalmi legitimitása volt. A kommunista propaganda egyik fő vonalát a proletárforradalom mítosza alkotta. Ilyesmi vagy ehhez hasonló az ország történetében csak egyszer akadt: 1956. október 23-án, amikor ledöntötték Sztálin szobrát és amikor a munkások – igen, a munkások! – felvették a harcot a fegyveres erőkkal. Ezen a napon Nagy Imre miniszterelnökségét százezrek követelték Budapesten. Népszerűsége ugyan sokat ingadozott a következő napok során, de személye nélkülözhetetlen maradt, és bizonyos, hogy tekintélye november 3-án nagyobb volt, mint bármikor azelőtt. Minden szavazás nélkül egyértelműen a magyar nép választott vezére lett. Az volt, amikor vasárnap hajnalban megindult a szovjet támadás.

Ezzel szemben állt az általános elutasítás, ami az úgynevezett „Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” megjelenését fogadta. „Önök nagyon jól tudják, hogy ez mit jelent azok számára, akiknek a kormány legalitása fontos... mert hogyha nem ellenforradalom, hát akkor erre nem tudom, hogy ki hivatkozhat. Nem tudom, ki hivatkozhat.”³² Kádárnak nem volt kire, nem volt mire hivatkoznia szovjet tankokon kívül. Mitől volt kormánya forradalmi, mennyiben képviselte a magyar munkásokat és parasztokat? Ahány szó, annyi hazugság! „Az általánosan elterjedt ellenkező nézettel szemben le kell szögeznünk, hogy a politikában hazudni nem lehet.” – írta Bibó István. „Pontosabban: lehet itt-ott hazugságokat mondani, de nem lehet hazugságokra politikai konstrukciókat, politikai programokat felépíteni.”³³ Ilyen hazug konstrukció volt Kádár rendszere, és a hazugság előbb-utóbb – néha csak harminc év múlva –, de megbosszulja magát.

November derekán, amikor a harcok már elültek, és a Nagy körút egyes szakaszait ellepték az alkalmi árusok, saját fülemmel hallottam, amint a következő módon kínálták portékájukat: „Itt a finom forró lángos, le van szarva Kádár János.” Újabb sortüzek, razziák, botozások kellettek ahhoz, hogy elhallgassanak. „... A hatalom a saját megszilárdításáért folytatott harcában” – írta a Berend T. Iván által vezetett kommunista munkabizottság 1989-ben, de legyünk pontosak: Kádár János hatalmának megszilárdításáért folytatott harcában, és most már folytathatjuk az idézetet: „különleges népszerűtlenségében kénytelen volt igénybe venni mindazon erőket, amelyekre csak támaszkodhatott”. (Vagyis az ávót és a rákosista vezetés támogatóit.)³⁴ Nagy Imre pusztá létezése Snagovban vagy a Gyorskocsi utcai börtönben állandóan emlékeztette Kádárt és társait arra, hogy a hatalom bitorló.

Amikor Napóleon császárrá koronázása előtt elrabolta és kivégeztette Enghien herceget, külügyminisztere, Talleyrand azt mondta: „Ez több, mint bűn, hiba!” Nagy Imre elítélése és kivégzése bűn és hiba volt egyszerre. Bűn, mert gyilkosság volt, és hiba, mert Kádár saját szavahihetőségét semmisítette meg, anélkül, hogy erre kényszerítették volna. Rákosi visszatérésétől Hruscsovnak a régi gárda fellett aratott 1957. júniusi győzelme után már nem kellett tartani. Rákosi – szovjet pártfogóit elvesztve – legfeljebb nyugdíjasként somfordálhatott volna haza. Többen gondolták – a suttogó propaganda is terjesztette –, hogy Nagy Imre a Hruscsov és Tito közötti viszony újabb megromlásának lett az áldozata. Ez azonban így nem igaz. Kádár nyilván nem végeztethette ki Nagy Imrét Moszkva jóváhagyása nélkül, de ez egyáltalán nem jelenti, hogy a kivégzést Moszkva kezdeményezte volna. A Biszku 1957. augusztusi látogatásáról készített szovjet feljegyzés szerint Kádárék szeptember végén akarták „zárt tárgyaláson” az eljárást lefolytatni, és Nagy Imrére, Losonczyra, Donáthra, Gimesre, Maléter-

re, Szilágyira és Király Bélára a legsúlyosabb büntetést kiszabni. A szovjet kormány volt az, mely külpolitikai okokból a pernek három-négy hónappal történő elhalasztását javasolta, majd nyilván ugyanilyen okból újabb halasztás történt 1958 júniusáig.³⁵

Nagy Imre kivégzése a Kádár-rendszer erejének demonstrálása volt, elsősorban befelé. (Most már ezt is megtehetjük, elég erősek vagyunk hozzá, végleg megtörtük a magyar forradalom gerincét stb.) Az ország megfélemlítésén túl azonban nagyobb cselekvési lehetőséget biztosított a maga számára a táboron belül. Nagy Imre kivégzésével ugyanis felégette háta mögött a hidat. Moszkva most már tudhatta, hogy Kádár nemcsak ügyesebb helytartó Rákosinál, hanem hívebb is, mert ezek után nincs és nem lehet más választása, mint a Szovjetunió. Még azt is megengedhette magának Kádár, hogy elismerő szavakat mondjon Hruscsovról, annak bukása után, de azt nem, hogy 1968 nyarán megtagadja a Csehszlovákia elleni akcióban való részvételt. Valójában nem is akarta. Nem rokonszenvezett Dubčekkel és a prágai tavasz szellemével. Amit helytelenül annak vélték, nem volt más, mint igazodás Brezsnyevhez, aki saját héjaihoz képest mérsékeltebb álláspontot foglalt el.³⁶

(A következő számban folytatjuk.)

HERCZEGH GÉZA

Jegyzetek

- 1 Gyurkó L.: *Arcképvázlat történelmi háttérrel*. Bp., Magvető. 1982. 8. l.
- 2 *Rubicon*, 100. sz. 43. l.
- 3 Gyurkó i. m.: 189. l.
- 4 *Társadalmi Szemle*, 1992/4. 84. l.
- 5 Az 1989. ápr. 12-i (utolsó) beszéd. In: *Az MSZMP KB 1989. évi jegyzőkönyvei*. Bp., 1993. 758. l.

- 6 Huszár T.: *Kádár János politikai életrajza*. I. m: Bp., Szabad Tér – Kossuth, 2001. 406., 412. l., valamint Varga L.: *Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent. 1949–1956*. Bp., Osiris, 2001. 728. l.
- 7 Társadalmi Szemle 1992/4. 76. l.
- 8 Farkas V.: *Nincs mentség*. Bp., Interart. 1990. 196. l.
- 9 Huszár i. m.: 145. és köv. l.
- 10 Rákosi M.: *Visszaemlékezések. 1940–1956*. Bp., Napvilág, 1997. 1030. l.
- 11 A „Jelcin-dosszié” *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Bp., Századvég-56-os Intézet. 1993. 160. l.
- 12 Dosztojevszkij, Fj.: *Megméltelyezettek*. Bp., Révai. é. n. III. köt. 46. l.
- 13 Szamuely T.: *The Russian Tradition*. London, Fontana, 1988. 349. l.
- 14 Farkas i. m. 216. l.
- 15 Társadalmi Szemle 1992/4. 86. l.
- 16 *El nem égetett dokumentumok*. h. n. Szabad Tér, 1990. 27. l.
- 17 Kiszely G.: *ÁVH. Egy terrorszervezet története*. Bp., Korona. 2000. 267–268. l.
- 18 Huszár i. m. 190. l.
- 19 Berki M.: *Az államvédelmi hatóság*. Bp., 1994. 161. l.
- 20 Aczél T. – Méray T.: *Tisztító vihar*. Idézi: Farkas V. i. m. 350. l.
- 21 Huszár i. m. 190. l.
- 22 *Utolsó beszéd*. 761. l.
- 23 Huszár i. m. 264. l.
- 24 Huszár i. m. 320. l.
- 25 A „Jelcin-dosszié”. 74. l.
- 26 Marton E.: *Tiltott égbolt*. Bp., Kairosz, 2000. 154. l.
- 27 Rákosi i. m. 1037. l.
- 28 A „Jelcin-dosszié”. 90. l.
- 29 Tóbiás Á.: *In memoriam Nagy Imre*. Bp., Szabad Tér 1989. 407. l.
- 30 *Utolsó beszéd*. 761. l.
- 31 Ld. Varga L. zárótanulmányát a *Kádár János bírái előtt* kötetben.
- 32 *Utolsó beszéd*. 761. l.
- 33 Bibó I.: *Válogatott tanulmányok*. Bp., Magvető, 1986. II. köt. 590. l.
- 34 Történelmi utunk. Társadalmi Szemle. XLIV. évf. különszám. 36. l.
- 35 A „Jelcin-dosszié”. 200. l.
- 36 Ld. Kun M.: *Prágai tavasz – prágai ősz. 1968. fehér foltjai*. Bp., Akadémiai, 1998. 224 l., valamint Huszár T.: *Prága–Budapest–Moszkva 1968*. Bp., Szabad Tér 1998.